

Beskrivning av fabriken i anslutning till programmet
vid slamverksinvigningen den 9/8 1904.

a) "En lada, där vi hade upplag av lera. Vi hade en del retortformar där också.

b) Det huset kallade vi för den gamla degelkammaren. Det var en man som stod där och gjorde glasdeglar. Men det var flera som arbetade där, de s.k. klapparna. Jag arbetade också där i den kammaren. Verkmästaren hade sitt kontor i den byggnaden. I det huset var det inlagt torkkanaler, värmekana-
ler. När vi arbetade så satte vi teglen på tork över kanalerna, när det inte var alltför ömtåligt. Då satte vi dem vid sidan om. Det var kanaler med värme som cirkulerade igenom. Det kom från en ugn som de fyrade vid gaveln.

I källarvåningen hade vi snickeriet, formsnickeriet, där de tillverkade modeller. Det var många olika former i bruk då. Jag tror det var en 5-6 snickare där.

I degelkammaren var det flera. Den som gjorde deglar stod på en upphöjning längst bort i nordvästra hörnet. Där var en upphöjning över snickeriet och där stod han och gjorde deglar; det var viktigt att det inte skakade för det var så ömtå-

ligt gods, och det var ju inte fritt från att det skakade i de övriga delarna av huset. Vi var nog en 15 man som stod och arbetade där. Jag tror att huset uppfördes 1903 eller -04. Tyskarna kom hit 1902 och det var strax efter som det uppfördes.

c 1) Maskinverkstad på bottenvåningen. Snickeri på andra våningen. Det var nog i hela andra våningen. På tredje våningen var det en lägenhet på gaveln, där brännmästaren bodde. I resten av våningen stod de och klappade tegel. De gjorde ömtåligt tegel där, sådant där smått tegel. På fjärde våningen uppe under taket hade jag formarna. Där var formlagret. Vi hade en del på slammeriet också. När det brann i fabriken 1914 så var det endast formarna på slammeriet som blev räddade. Ett par hundra stycken räddades, det var alltsammans; det andra gick upp i rök. De hade försigt att det hade gått varmt i en axelledning. Det var ju stora långa axlar för remskivor där på flera ställen, och där menade man att det skulle ha börjat. Elden började i c 3-4), där lerkranen var. Hela chamottefabriken brann ner då 1914. Det var inte under ingenjör Hermansens tid. Men under hans tid brann det också. Kalkkvarnen brann t.ex. då.

c 2) Där hade de gasugnarna, det var de första gasugnar-

na. Sedan kom det en gasugn till, när degelkammaren hade kommot väck. Den byggdes senare. I c 2) var det många ugnar, som gasen leddes till, men det var bara ett system. Det var ugnar på båda sidorna och så leddes gasen mellan dem. - På bottenvåningen brände de teglet. Sedan på andra våningen stod de och formade tegel. På tredje våningen pressade^(*) de tegel, men de stod och klappade där också längs med sidorna. Där var regalier att sätta teglet i.

c 3) Där hade de en stenkross, en sådan ungefär som man har nu för tiden till att krossa makadam med. Där krossades kapselskärvor. Kapselskärvor är sådant de får från porslinsfabriken, där de inte kan bränna porslinet direkt utan måste använda kapslar. I andra våningen hade de upplag av torkad lera och de hade också murbrukslager däruppe.

I hörnet mellan c 1) och c 4) låg maskinrummet.

Mellan a) och c 4) gick ett uppfodringsverk till andra våningen, där leran fraktades upp med ralla. Därifrån matades kranen, som stod på nedre botten i c 4). Sen därnere var avskärningsbord för kranen. De körde ut leran till klapparna därifrån. På nedre botten hade de krossverk också. Det var en kullergång. Det har de nu med. Det är två hjul, som roterar och

krossar det som matas i. Där krossades kvarts och allt möjligt som hörde till tillverkningen, Vi hade bara en sorts lera på den tiden; den kallades bara K, det var kaolin. Nu har de så många sorter så alfabetet räcker inte till för dem alla. K stämplades teglet med då.

d) Den mindre längan som skjuter ut är bestämt kalkugnen, där de brände kalk. Den var ombyggd. I den större delen av huset bakom låg rundugnarna. Där brände de också tegel innan gasugnarna kom till. Sen behöll de dem till att bränna retorter i, för gasugnarna var inte tillräckligt höga för det. Det blev en tredje rundugn byggd sen. På andra våningen stod en del klappare utplacerade. Bredvid vinkeln med kalkugnen löper en brygga. Där körde de upp massan till klapparna. Den kom från c 4), där lerkranen stod och så kördes den förbi c 2) med gasugnarna och så vidare på bryggan upp till klapparna. Jag arbetade huvudsakligast där som klappare. Sen 1912 så fick jag hand om formarna, och det arbetet behöll jag ända tills nu då jag slutade till midsommar.

e) Det var tegelupplaget. Det var stort, men så var det ju inte så högt. Men på den tiden hade vi stora lager av tegel.

Det går spår tvärs igenom. Det var lastkaj inne i huset. Spåret löpte snett igenom huset och fortsatte utanför åt kalkugnen till.

f) En kalkkvarn där de tillverkade kalkgödning. Det var obränd kalk de malde till gödning. Bakom kalkkvarnen ligger ett stall. De hade en häst som körde upp vagnarna till stationen, innan de hade fått lok. I ena halvan av stallet hade de magasin eller förrådsrum, vad man nu skall kalla det, med olja och lite av varje som behövdes.

g) Det nya slammeriet. Det var stora bassänger därinne, där leran blandades med vatten och slammades upp. Det var där galizierna arbetade. Juden Verständig hade det så gott som på ackord. - Jag undrar om det inte var torkinrättning däruppe på slammeriet. I slammeriet gick det till så att kaolinen tappades ner i en maskin, där den piskades upp i vatten, så det blev som mjölk. Sen var det liksom ett ränn-system, som kaolinen skulle passera. Då avsattes en del kaolin. Sen sist kom den ner i stora bassänger. Sen när leran hade sjunkit, så stängde de ute vattnet från bassängerna tills det bara blev kaolin kvar. Den pumpades sedan i pressar, som pressade leran

så den blev som kakor. Sen kördes de där kakorna ut på ralla och placerades på hyllor i torkladorna. Där låg de sen tills de var helt torra, och då knackades kakorna sönder och lastades i säckar. De transporterades sedan till köparna; det mesta gick till pappersbruken, tror jag.

Galiziernas arbete bestod dels i att lossa och sen så skötte de om uppfodringsverket till slammeriet. Sen behövdes det folk till pressarna också och torkugnen. Där var en särskild torkugn, som låg under (den lägre delen av) det nya slammeriet; de fyrade i källarvåningen. Så gick värmen upp och så hade de torkkrum ovanpå, som användes på vintern, när lerkakorna inte kunde torka i ladorna. I den högre delen av slammeriet låg bassängerna och i den lägre delen torkinrättning och pressar (något osäkert om disponeringen av huset). Slammeriet drevs med en ångmaskin.

h) Det var maskinrum, där ångmaskinen stod. Det gamla slammeriet låg antagligen i den byggnaden.

i) Torkladorna. Mittemellan raderna av lador går järnvägsspåren till stationen.

Ingenting var kvar från Nielsens tid på den här bilden av fabriken. Villa Tideman kom väck redan när de byggde upplaget för lera och chamotten i övrigt."

"1898 var det 4 kvinnor vid fabriken. Det var ungefär 50 arbetare alltsomallt. Vi fabricerade så mycket tegel då. Men det var bara 9-, 10- och 12-tums murtegel då, vi gjorde aldrig något fasontegel förrän tyskarna kom och satte i gång det. Det var 5 klappare i fabriken då.

Vi stod i en stor lång byggnad, som låg ungefär där porslinsfabriken är nu. Där var två stora inbyggda rundugnar. På andra våningen hade de 'regalier' som de satte upp teglet i. Vi fem klappare stod vid ett långt bord, vi stod så att vi hade ansiktet i jämnhöjd med andra våningens golv. Så hade vi kranen på vänstra sidan nere på bottenvåningen och där var två kvinnor vid avskärningsbordet. Vi klappare stod på en ställning mitt emellan första och andra våningen. Kranen där de malde leran var på nedre botten. Den matades uppifrån. Utom de två kvinnorna vid avskärningsbordet var det en kvinna och två pojkar vill jag minnas, som slog kloss, alltså gjorde bitar till tegel. Sen varje sten som vi var färdiga med satte vi upp på andra våningen, där det var en kvinna som kom och hämtade dem och körde bort med till 'regalierna'. Det var en som var gift med Prins-Ola, hon var född Nilla Svärd. Hon gick med en tvåhjulakärra och satte bort stenarna undan för

undan.

När leran kom ut ur kranen så stod en kvinna där och skar av bitar allt efter som den kom. Hon stod vid ett avskärningsbord. Sådant har de nu med. Det gick på spår och kunde skjutas fram och tillbaka. Så snart en bit var färdig, langade den andra kvinnan därnere den upp till kvinnan och de två pojkarna som slog kloss. De stod i jämnhöjd med klapparna. De skar till bitarna med en båge med ståltråd. Det var en vanlig böjd träpinne, som var spänd med en ståltråd, som alltså gick att skära med. Sen så fick vi klossen och skulle klappa ut den till en tegelsten. Vi klappade bara på ena sidan på den tiden; det tyckte vi var tillräckligt. Jag tyckte teglet blev rätt bra lika väl. Nu slår de på båda sidorna. När vi nu hade fått klossen, så roterade vi den i en låda med pulvriserad chamotte, för att den sedan skulle lämna formen. Så gör de inte nu. Nu har de olja i stället. Det där pulvret var fint som mjöl. När vi sen hade klappat ner leran i formen, så skar vi av det som blev över på formen med en ståltråd, och allt som på det sättet blev över gick ner i en ränna, som löpte utmed bordet förbi alla klapparna. Sen gick det tillbaks till kranen så det kunde användas på nytt. Så hade vi en trästicka som vi doppade i en vattenpuss

och strök över stenen med. Sen stämplade vi teglet innan vi tog det ur formen. Vi tryckte in en stämpel på översidan, innan vi vände stenen. När vi tog ur stenen, använde vi brädlappar, som vi välte över stenen på. När sen kvinnan som körde bort stenen till hyllorna kom, så lade hon stenarna på brädlapparna på sin kärra och körde i väg med dem.

Det var en 12 hästars ångmaskin som drev det hela då. Den stod under ett 'lutetak' i ett hus bredvid. Den stod med en rem i förbindelse med lerkranen.

När sen stenarna kommit till regalierna, så stod de där tills de var något så när torra, och då kördes de in i ugnarna. Det var ugnsrullarna som tog hand om det. Det var två man som skötte ugnarna. Det var en som hette Ola Olsson (Prins-Ola) och en som hette Mattes, jag tror han hette Olsson han med. De kallade honom för Råbongs-Mattes. De där körde in med teglet i den ena ugnen och medan de satte in tegel där, så fick de fyra den andra, så det gick växelvis. De hade en farlig arbetstid de som skötte ugnarna. Vi andra hade ju då 12 timmars arbetstid allesammans, men de som skötte ugnarna var där för det mesta. Där stannade den ene på kvällen till 12, medan den andre gick hem kl. 7. Sen kom han tillbaka kl. 12

ACC. NR M.11266 :10

och varodär ensam till om vi säger $\frac{1}{2}$ 7, och sen var de där bäg-
ge två igen. Men det var ju endast tills tyskarna kom dit, som
det var sådana förhållanden. Sen blev det ju ändring på ugnar-
na. Gasugnen byggdes då, och sen blev det annorlunda vad det
gällde arbetstiden."

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"Vi hade galizier här redan när julastormen var. Jag undrar om det inte var vid årsskiftet 1901-02. Efter det så bröt skogen ner, och då satte Hermansen upp såg ungefär där Villa Ena ligger nu. Han köpte skogen av greven, den som fallit ner, och så satte han upp såg där. Fru Hermansen arrenderade gården däruppe, som kallades 10-ansgården. Det var brukets redan då. Hon skaffade i alla fall hästar och såg till att de kullfallna träden kördes fram till sågen. Hon skaffade både hästar och drängar som gjorde det. Sen sålde Hermansen virket till fabriken, han köpte alltså skogen privat och sålde till fabriken. Då var det i alla fall galizier där redan, för de var också där och arbetade i skogen, minns jag. De kvistade av träden och körde fram dem, så där var både polacker och svenskar om det. Jag tror juden stod för det redan då. Galizierna drog av grenar och kapade stockarna i vissa längder och så körde de fram till sågen, så de fanns här vid den tiden redan, det är säkert."